

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-87-30>

УДК 336.1(477)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

THE TRANSFORMATION OF FINANCIAL POLICY IN THE UKRAINIAN TERRITORIES IN THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

Батрак Ольга Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент,

Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1386-4169>**Маргасова Вікторія Геннадіївна**

доктор економічних наук, професор,

Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8582-2158>**Batrak Olha, Marhasova Viktoriia**

Kyiv National University of Technologies and Design

Метою статті є виявлення параметрів імперської фінансової політики щодо українських губерній у дореволюційний період та обґрунтування їхньої функціональної ролі в імперській фінансовій системі. Встановлено наявність стійкої асиметрії між обсягами податкових вилучень та бюджетних асигнувань, що зумовлювало їхню переважно нетто-донорську функцію. Еволюція податкової системи від подушної податі до майнових і акцизних форм оподаткування супроводжувалася структурною трансформацією загального фінансового навантаження та концентрацією доходів у центральному бюджеті. Домінування непрямих податків і прибутків державних монополій, орієнтація бюджетних видатків на адміністративні, військові та інфраструктурні потреби загальноімперського масштабу сприяли закріпленню аграрно-сировинної спеціалізації українських земель і обмежували можливості фінансування соціальної сфери та місцевого господарства.

Ключові слова: фінансова політика, фінансова система, бюджетний перерозподіл, податкова політика, імперська модель, українські губернії, бюджетна централізація, нетто-донорський регіон.

The relevance of the study is determined by the need for an in-depth analysis of the tax and budgetary policy of the Russian Empire toward the Ukrainian governorates in the context of the formation of long-term regional socio-economic disparities. Examining imperial mechanisms of fiscal mobilization and budgetary redistribution is essential for understanding the historical preconditions of financial centralization and the consolidation of the donor status of Ukrainian territories within the imperial economy. The study aims to identify the parameters of the Russian Empire's financial policy toward the Ukrainian governorates in the pre-revolutionary period, through an analysis of the structure of tax extractions and budgetary redistribution, to substantiate their role within the imperial financial system. The study draws on scholarly works addressing the financial policy of the Russian Empire toward the Ukrainian governorate from the late eighteenth to the early twentieth centuries, as well as aggregate statistical materials from historical and economic research. The methodological framework is based on historical-genetic and historical-descriptive approaches, quantitative methods, and comparative analysis tools. The findings indicate that the Russian Empire's financial policy toward the Ukrainian governorates was characterized by persistent asymmetry between the volumes of tax extractions and budgetary allocations received, resulting in a predominantly net donor function. The evolution of the tax system from poll taxation to property-based and excise forms did not reduce the overall fiscal burden; instead, it was accompanied by structural transformation and increased concentration of revenues in the central budget. The dominance of indirect taxes and revenues from state monopolies, along with the orientation of budgetary expenditures primarily toward administrative, military, and large-scale imperial infrastructure needs, reinforced the agrarian and raw-material specialization of Ukrainian territories and constrained opportunities for financing the social sphere and local economic development.

Keywords: financial policy, fiscal system, budgetary redistribution, tax policy, imperial model, Ukrainian governorates, budgetary centralization, net donor region.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена важливістю розуміння імперської фінансової політики як чинника розвитку України. Дослідження фінансових відносин між центром та українськими губерніями до 1917 р. дозволяє оцінити характер імперської економічної експансії, ступінь податкового навантаження на регіон та співвідношення між вилученням ресурсів і поверненням їх у вигляді бюджетних видатків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі сформувався сталий інтерес до вивчення еволюції фінансової системи на українських землях упродовж XVII – початку XX ст., зокрема в контексті трансформації автономних фінансових практик Гетьманщини у централізовану імперську модель фінансового управління.

Праці Т. Татарової [15], Л. Фицик [16] зосереджуються на аналізі фінансової системи Гетьманщини як відносно автономного утворення з власними фінансовими інститутами, механізмами акумуляції доходів та елементами самостійного фінансового управління. У цьому контексті вчені [2, 15, 16] акцентують на поступовому демонтажі автономних фінансових практик у процесі інкорпорації українських земель до імперського простору, що супроводжувалося уніфікацією фінансових режимів та підпорядкуванням місцевих фінансових ресурсів центральній скарбниці.

Системний аналіз імперської податкової політики щодо українських губерній XVIII – на початку XX ст. здійснив В. Орлик [11], який комплексно дослідив становлення та функціонування інститутів оподаткування, соціально-станові й регіональні особливості податкових вилучень, а також взаємозв'язок фінансової політики з економічним станом імперії. Регіональний вимір податкової політики поглиблено у дисертаційному дослідженні І. Гулак, виконаному на матеріалах Чернігівської губернії [4], де проаналізовано етапи модернізації податкової системи, вплив загальноімперських реформ та специфіку їх реалізації на місцевому рівні.

Дослідження Л. Годунової [3] та А. Істоміної [8] систематизують науковий доробок з проблем податкової й фінансової політики Російської імперії в Україні.

У роботі О. Карп'як [9] здійснено концептуальний аналіз становлення та трансформації фінансово-правових відносин на українських територіях у XVIII–XX ст., з акцентом на еволюцію інститутів державного фінансового контролю, нормативно-правові форми реалі-

зації фінансової політики та нелінійний характер розвитку фінансової системи.

Проблеми бюджетної організації та ролі України в загальноімперському бюджеті висвітлено у працях О. Орлової [13], де проаналізовано принципи формування бюджетних розписів наприкінці XIX – на початку XX ст. та показано значення українських губерній у структурі державних доходів і видатків Російської імперії. Дослідження торгівельного балансу України на початку XX ст., здійснене О. Реєнтом і О. Сердюком [14], доповнює фінансову проблематику аналізом експортно-орієнтованої ролі української економіки.

Суттєвий емпіричний потенціал для кількісного аналізу податкового навантаження та соціальної бази оподаткування мають праці Дж. Еверетта [1], присвячені ревізійним спискам Російської імперії. Використання цих джерел дозволяє уточнити демографічні параметри оподаткування, масштаби подушної податі та регіональні відмінності фінансових вилучень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми: попри наявність значного масиву наукових праць, у дослідженнях бракує комплексного підходу, який би поєднував аналіз податкових вилучень, структури бюджетних видатків і просторових фінансових диспропорцій у межах імперського господарського простору. Недостатня інтеграція інституційного, кількісного та регіонального вимірів ускладнює цілісне розуміння механізмів формування фінансової асиметрії та закріплення нетто-донорського статусу українських губерній у межах імперської економічної системи.

Метою статті є виявлення параметрів фінансової політики імперського центру щодо українських губерній у дореволюційний період шляхом системного аналізу структури податкових вилучень і механізмів бюджетного перерозподілу для обґрунтування їхньої функціональної ролі в імперській фінансовій системі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Імперська фінансова політика щодо українських губерній наприкінці XVIII – на початку XX ст. характеризувалася системною асиметрією між обсягами податкових вилучень і масштабами бюджетних асигнувань.

У межах централізованої бюджетної моделі українські землі поступово закріпилися як регіон нетто-донор, фінансові ресурси якого мобілізувалися для забезпечення імперських потреб, тоді як фінансування місцевого соціально-економічного розвитку здійснювалося за залишковим принципом (табл. 1).

У XIX ст. фіскальна система Російської імперії поєднувала прямі та непрямі податки, проте для українських губерній основним інструментом прямого оподаткування до 1880-х рр. лишалась подушна подать.

Її стягнення з «ревізських душ» за фіксованими ставками між ревізіями, незалежно від демографічної динаміки та коливань врожайності, забезпечувало прогнозованість бюджетних надходжень, проте водночас підвищувало податкове навантаження на населення в періоди економічних спадів [1, 4]. Як інструмент уніфікації, цей податок сприяв остаточній ліквідації автономних фінансових

традицій регіону та його інтеграції до загальноімперського фіскального простору.

До початку 1860-х років на українських землях зберігалася помітна регіональна диференціація фіскальних режимів, зумовлена як різним часом інкорпорації окремих територій до складу імперії, так і специфікою колонізаційної та адміністративної політики (табл. 2).

Особливості оподаткування Лівобережної, Правобережної та Південної України були результатом поєднання уніфікованих імперських механізмів із тимчасовими винятками та пільгами, спричиненими потребами полі-

Таблиця 1

Фінансова політика Російської імперії щодо українських земель

Період	Основні фіскальні зміни	Використання фіскальних надходжень	Наслідки для українських губерній
Друга половина XVIII ст. – 1850-ті рр. (ліквідація автономії Гетьманщини)	– ліквідація автономної козацької скарбниці (1764–1782 рр.) та включення фінансів Гетьманщини до імперської системи; – запровадження загальноімперської подушної податі; – підпорядкування зовнішньої торгівлі імперському монополізму.	– наповнення імперської державної скарбниці; – фінансування воєн; – утримання військово-бюрократичного апарату	– втрата фінансової автономії та власних фіскальних інституцій; – зростання податкового навантаження на селян і міщан; – повна інтеграція до єдиної податкової системи імперії.
1860 – 1880-ті рр. («Великі реформи»)	– введення викупних платежів після селянської реформи 1861 р.; – скасування подушної податі для міщан і запровадження міського реального податку (1863–1865 рр.); – скасування державної монополії на сіль і введення акцизного збору (1863–1864 рр.); – початок формування місцевих бюджетів земств (з 1864 р.).	– фінансування викупних операцій і компенсацій поміщикам; – підтримка місцевих земських програм освіти, охорони здоров'я й інфраструктури; – часткове оновлення фіскальної системи імперії.	– формальне звільнення селян за збереження фінансової залежності через викупні платежі; – розширення, але обмежена автономія місцевого самоврядування; – зміщення податкового навантаження на міське та майнове оподаткування.
1870-ті – 1917 р. (індустріалізація та протекціонізм)	– посилення акцизного оподаткування цукрової промисловості та формування цукрових синдикатів (з 1887 р.); – запровадження державної винної монополії (1894 р.); – уведення високого митного тарифу на імпортні машини та метал (1891 р.)	– фінансування будівництва стратегічних залізниць; – субсидування важкої промисловості та вугільно-металургійного комплексу; – зміцнення валютно-фінансової стабільності імперії.	– прискорена індустріалізація Півдня та Сходу України; – закріплення аграрно-сировинної спеціалізації; – економічна залежність розвитку від пріоритетів і ринкової політики Російської імперії.

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 2; 3; 4; 11; 13; 14]

Таблиця 2

**Регіональні особливості фіскальних режимів на території України
(друга половина XVIII – середина XIX ст.)**

Регіон	Основний вид оподаткування	Специфіка реалізації	Соціальні наслідки
Лівобережна Україна	Подушна подать	Рання уніфікація з імперськими стандартами, поширення подушної податі в останній чверті XVIII ст.	Посилення кріпосницьких відносин, зростання фіскального контролю над селянством
Правобережна Україна	Інвентарні збори та подушна подать	Поступова заміна польських правових норм імперськими; співіснування елементів польського права і російського законодавства до середини XIX ст.	Конфлікти між польською шляхтою та імперською адміністрацією, соціальна напруга внаслідок інвентарної реформи.
Південна Україна	Пільгові збори та поземельний податок	Широке використання податкових пільг для іноземних та внутрішніх колоністів, зокрема звільнення від податків на певний строк.	Інтенсивний приплив робочої сили та капіталу, формування колонізаційних поселень

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 3; 5; 6; 10–12]

тичної стабілізації та економічного розвитку регіонів.

У міру завершення уніфікації податкової системи наприкінці XIX ст. українські губернії забезпечували близько 18–20 % доходів державної скарбниці. З огляду на те що частка населення регіону становила близько 18,6 % [5], податкове навантаження на цьому етапі було відносно пропорційним, однак з початком індустріалізації фіскальний тиск на українські губернії поступово посилювався, перевищуючи його рівень в інших регіонах імперії.

Реформи 1860–1870-х років стали етапом глибокої трансформації фіскальної системи Російської імперії та мали безпосередні наслідки для українських губерній. Задекларована мета раціоналізації оподаткування реалізовувалася не стільки через скорочення загального податкового навантаження, скільки через його структурний перерозподіл між соціальними групами та територіями.

На загальноімперському рівні ключовими змінами стало поступове скасування подушної податі (остаточно ліквідована у 1886 р.), яка в середині XIX ст. забезпечувала до 20–25 % доходів бюджету [4], та запровадження майнових форм оподаткування – поземельного податку для селян і податку на нерухомість для міського населення (1863–1865 рр.). Формально це означало перехід від особистого податку до майнового принципу, спрямованого на підвищення контрольованості податкової бази. Фактично ж нові податки

розширювали коло платників і посилювали адміністративний нагляд за власністю, не зменшуючи сукупного обсягу фіскальних надходжень.

Важливим елементом реформи стало введення викупних платежів після скасування кріпосного права у 1861 р. У фіскальній практиці вони функціонували як довгострокові обов'язкові платежі селян за землю, поєднуючи бюджетну та кредитну компоненти. Викупні платежі забезпечували стабільні надходження до державної скарбниці та водночас слугували механізмом обслуговування зобов'язань держави перед поміщиками. До їх остаточного скасування у 1907 р. українське селянство сплатило понад 380 млн руб., з яких близько 215 млн руб. становили відсоткові платежі [6], що суттєво обмежувало фінансову автономію сільського населення.

Запровадження земського й міського самоврядування після реформ 1864 р. та 1870 р. передбачало формування місцевих бюджетів і розширення фінансування освіти, охорони здоров'я та дорожньої інфраструктури. Водночас фіскальні можливості земств були обмеженими: понад 80 % податкових надходжень акумулювалися на рівні імперського бюджету, тоді як частка місцевих фінансів у системі публічних фінансів не перевищувала 15–18 %. За цих умов земські бюджети функціонували не як інструмент децентралізації, а як допоміжний рівень перерозподілу в межах централізованої імперської моделі, та не сприяли соціально-економічному розвитку регіонів.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. фіскальна політика Російської імперії набула рис індустріально-монопольної моделі, в якій основну роль у формуванні доходів відігравали непрямі податки та прибутки державних монополій (70–80 % доходів бюджету), тоді як прямі податки забезпечували менш ніж 20 %. Провідну роль у наповненні скарбниці з українських земель відігравали акцизи на цукор та державна винна монополія [7]. Надходження від акцизу на цукор зросли з 1,6 млн руб. у 1867 р. до понад 70 млн руб. у 1914 р. Створення Синдикату цукрозаводчиків (1887 р.) дозволило державі утримувати високі внутрішні ціни в обмін на стабільну фіскальну виручку, що перетворило галузь на один із головних фінансових донорів імперії [4]. Державна винна монополія (запроваджена з 1894 р.) забезпечувала до 30 % усіх доходів імперії (740 млн руб. у 1913 р.). Висока концентрація спиртового виробництва в Україні та використання місцевої сировини стали механізмом перерозподілу ресурсів з аграрного сектору до державного бюджету через непряме оподаткування [14; 17].

Статистичні дані початку XX ст. свідчать про дисбаланс між податковими надходженнями з українських земель та обсягами бюджетних асигнувань, що поверталися у вигляді державних видатків. У 1900–1914 рр. на території українських земель спрямовувалося в середньому близько 12,3 % імперських видатків за частки доходів близько 20,8 %, що відображало переважно централізований характер бюджетного перерозподілу [10].

Структура бюджетних асигнувань, що спрямовувалися з імперського центру на територію українських губерній, формувалася в межах централізованої фіскально-адміністративної моделі. У ній домінували завдання інтеграції регіону до загальноімперського економічного простору, забезпечення політичного контролю та мобілізації ресурсів, тоді як цілі комплексного регіонального розвитку були другорядними.

Упродовж кінця XVIII – першої половини XIX ст. основна частина бюджетних витрат на українських землях спрямовувалась на формування та утримання губернського адміністративного апарату, судових органів, поліції та військових підрозділів. Особливо значними ці видатки були в регіонах зі стратегічним значенням для імперії – у Правобережній Україні (Волинська та Подільська губернії), які розглядалися як прикордонна зона, а також у південних губерніях (Херсонській і Таврійській),

де після приєднання Причорномор'я формувалася система військово-адміністративного контролю та портової інфраструктури [4]. Зазначені витрати мали загальноімперський характер і обмежено впливали на розвиток місцевої економіки та соціальної сфери.

У другій половині XIX ст., особливо після реформ 1860–1870-х років, у структурі бюджетних асигнувань зросла роль інфраструктурних інвестицій, передусім у транспортну мережу. Фінансування зосереджувалося на будівництві залізниць і портів, які забезпечували експорт зерна з Правобережної та Лівобережної України, а також вугілля й металу з Катеринославської та Харківської губерній. Ключовими центрами таких інвестицій стали порти Одеси, Миколаєва та Маріуполя, а також залізничні вузли Півдня і Сходу України [14]. Водночас ці проєкти реалізовувалися відповідно до загальноімперської економічної доцільності та фіскальних інтересів держави, а не як інструмент внутрішньої територіальної збалансованості розвитку українських губерній.

При цьому соціально-економічні та культурні потреби українських земель фінансувалися за залишковим принципом. Видатки на освіту, охорону здоров'я, підтримку аграріїв та розвиток місцевої інфраструктури залишалися обмеженими й нерегулярними, особливо в аграрних губерніях Лівобережної України (Полтавській та Чернігівській) та у сільських районах Київської губернії. Формування мережі початкової освіти, допомоги селянству та організація протиепідемічних заходів здійснювалися переважно коштом земств і місцевих громад після запровадження органів самоврядування у 1860-х роках, тоді як участь центрального бюджету була обмеженою та не носила системного характеру. Навіть у випадках, коли кошти витрачалися безпосередньо в межах регіону, їх функціональне призначення не було зорієнтоване на підвищення рівня добробуту місцевого населення або розвиток людського капіталу. Це зумовило формування стійкого бюджетного дисбалансу, за якого масштаби інвестицій у соціальну сферу та місцеве господарство не відповідали економічному потенціалу українських губерній.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що на українських землях у складі Російської імперії сформувалася стійка модель бюджетно-фіскального перерозподілу, яка поєднувала високий рівень мобілізації ресурсів із регіону з обмеженим обсягом

бюджетних асигнувань, спрямованих на його соціально-економічний розвиток. Ця модель була інституційно закріплена через уніфікацію податкової системи, ліквідацію локальних фіскальних інститутів та концентрацію доходів на рівні центрального бюджету.

Еволюція фіскальної політики не супроводжувалася зменшенням загального фіскального навантаження на українські губернії, а призвела до його структурної трансформації та розширення кола платників. Особливу роль у формуванні імперських доходів відігравали непрямі податки та прибутки державних монополій, частка яких наприкінці XIX – на початку XX ст. сягала 70–80 % усіх бюджетних надходжень.

Кількісний аналіз співвідношення податкових надходжень та бюджетних видатків засвідчив наявність стійкого регіонального дисбалансу. За частки доходів з українських губерній на рівні близько 20–21 % на початку XX ст. обсяг бюджетних асигнувань, що спрямовувалися на територію регіону, не перевищував у середньому 12–13 %. Така пропорція свідчить про переважно централізований характер бюджетного перерозподілу та підтверджує роль нетто-донора України в імперській фінансовій системі.

Аналіз структури бюджетних видатків показав, що кошти, які поверталися в регіон, спрямовувалися передусім на утримання адміністративного апарату, військових та поліцейських структур, а також на інфраструктурні проекти, зорієнтовані на забезпечення загальноімперських економічних інтересів (експорт сировини, інтеграція транспортної мережі). Фінансування освіти, охорони здоров'я, підтримки аграріїв та розвитку людського капіталу здійснювалося за залишковим принципом та значною мірою забезпечувалось земствами та місцевими громадами.

Отже, фінансова політика Російської імперії щодо українських губерній сприяла закріпленню їх аграрно-сировинної спеціалізації, посиленню фінансової залежності від центру та формуванню інституційної інерції бюджетної централізації, наслідки якої зберігалися в подальших історичних трансформаціях.

Перспективними напрямками подальших досліджень є поглиблений кількісний аналіз міжрегіональних фінансових потоків у межах Російської імперії та оцінка впливу імперських механізмів бюджетного перерозподілу на формування довготривалих соціально-економічних диспропорцій в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Everett J. B. The Imperial Russian Revision Lists of the Eighteenth and Nineteenth Centuries. *Slavic & East European Information Resources*. 2018. № 19 (1–2). P. 49–67, DOI: 10.1080/15228886.2018.1467696.
2. Батрак О. В., Маргасова В. Г. Еволюція та інституціоналізація публічних фінансів в Україні XVII–XX століть. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2025. № 10. DOI: 10.25313/2520-2294-2025-10-11548.
3. Годунова Л. В. Українські землі в податковій політиці Росії (XVIII – початок XX ст.): історіографія : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Кіровоград, 2014. 237 с.
4. Гулак І. В. Податкова політика Російської імперії середини XIX – початку XX ст. (на матеріалах Чернігівської губернії). дис. ... канд. іст. наук: 00.07.01. Чернігів, 2021. 225 с.
5. Економічна історія України: історико-економічне дослідження: у 2 т. / відп. ред. В. А. Смолій; ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. Київ: Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.
6. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1. 688 с.
7. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2012. Т. 9. 561 с.
8. Істоміна А. О. Фінансова політика уряду Російської імперії в Україні (1861–1917 рр.): історіографія: автореф. дис. ... канд. іст. наук 07.00.06. Переяслав, 2020. 20 с.
9. Карп'як О. О. Становлення та трансформація фінансової системи в Україні (XVIII–XX століття): історико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01. Харків, 2021. 24 с.
10. Лісовський С. А. Україна як донор економічного розвитку росії та срспр. *Український географічний журнал*. 2022. № 2. С. 53–64.
11. Орлик В. М. Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період. Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2007. 630 с.
12. Орлик С. В. Еволюція системи оподаткування нерухомого майна в Російській імперії наприкінці XVIII – початку XX століття (на матеріалах українських губерній): дис. канд. ек. наук: 08.00.01. Кіровоград, 2012. 200 с.

13. Орлова О. О. Деякі аспекти організації бюджетної системи Російської імперії (кінець XIX – початок XX ст.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2005. Вип. 37–38. С. 192–197.
14. Реєнт О. П., Сердюк О. В. Торговельний баланс України на початку XX ст.: Монографія. К.: Ін-т історії України НАН України, 2018. 237 с.
15. Татарова Т. О. Фіскальний контроль на українських землях за часів Гетьманщини (середина XVII ст. – остання третина XVIII ст.). *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11., Ч 1. С. 107–112.
16. Фицик Л. А. З історії фінансового управління в Гетьманщині в другій половині XVII – останній третині XVIII ст. URL: <https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/16bfd25d-9dd6-4288-af83-48d8566ba2a7/content/> (дата звернення: 10.03.2026).
17. Чайка І. П. Податкові перетворення періоду «великих реформ» 1860–1870 рр. (за матеріалами Повного зібрання законів Російської імперії). *Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки* : матеріали IV Міжнар. наук. –практ. конф. (Переяслав-Хмельницький – Кіровоград – Київ, 22–23 червня 2016 р.). Переяслав-Хмельницький; Кіровоград; Київ, 2016. С. 97–102.

REFERENCES:

1. Everett, J. B. (2018) The Imperial Russian Revision Lists of the Eighteenth and Nineteenth Centuries, *Slavic & East European Information Resources*, (1–2), 49–67. DOI: 10.1080/15228886.2018.1467696.
2. Batrak, O. V., & Marhasova, V. H. (2025). *Evolutsiia ta instytutsionalizatsiia publichnykh finansiv v Ukraini XVII–XX stolit* [Evolution and institutionalization of public finance in Ukraine in the 17th–20th centuries]. *International Scientific Journal «Internauka», Series: Economic Sciences*, (10). DOI: 10.25313/2520-2294-2025-10-11548 (in Ukrainian).
3. Hodunova, L. V. (2014). *Ukrainski zemli v podatkovii politytsi Rosii (XVIII – pochatok XX st.): Istoriohrafii* [Ukrainian lands in the tax policy of Russia (XVIII-early twentieth century.)]: dysertatsiia na zdobuttya naukovooho stupenyu kandydata istorichnykh nauk. Kirovohrad. (in Ukrainian).
4. Hulak, I. V. (2021). *Podatkova polityka Rosiiskoi imperii seredyny XIX – pochatku XX st. (na materialakh Chernihivskoi hubernii)* [Tax policy of the Russian Empire in the mid-nineteenth – early twentieth century (on the materials of the Chernihiv province)]: dysertatsiia na zdobuttya naukovooho stupenyu kandydata istorichnykh nauk. Chernihiv. (in Ukrainian).
5. Smolii, V. A. (Ed.). (2011). *Ekonomichna istoriia Ukrainy: Istoryko-ekonomichne doslidzhennia* [Economic History of Ukraine: A Historical and Economic Study] (Vol. 1). Kyiv: Nika-Tsentr. (in Ukrainian).
6. Smolii, V. A. (Ed.). (2003). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the History of Ukraine] (Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian).
7. Smolii, V. A. (Ed.). (2012). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the History of Ukraine] (Vol. 9). Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian).
8. Istomina, A. O. (2020). *Finanova polityka uriadu Rosiiskoi imperii v Ukraini (1861–1917 rr.): istoriohrafii* [«Financial Policy of the Russian Empire Government in Ukraine (1861–1917): Historiography]: avtoref. dys. ...kand. ist. nauk. Pereiaslav (in Ukrainian).
9. Karpiak, O. O. (2021). *Stanovlennia ta transformatsiia finansovoi systemy v Ukraini (XVIII–XX stolittia)* [The formation and transformation of the financial system in Ukraine (XVIII–XX centuries): historical and legal research]: avtoref. dys. ...kand. yur. nauk. Kharkiv. (in Ukrainian).
10. Lisovskyi, S. A. (2022). Ukraine yak donor ekonomichnoho rozvytku rosii ta srsr [Ukraine as a Donor of the Economic Development of russia and the ussr]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*, (2), 53–64. (in Ukrainian).
11. Orlyk, V. M. (2007). *Podatkova polityka Rosiiskoi imperii v Ukraini v doreformeniyi period* [Tax policy of the Russian Empire in Ukraine in the pre-reform period]. Kirovohrad: Imeks-LTD. (in Ukrainian).
12. Orlyk, S. V. (2012). *Evolutsiia systemy opodatkovannia nerukhomogo maina v Rosiiskii imperii naprykintsii XVIII – pochatku XX stolittia (na materialakh ukrainskykh hubernii)* [Evolution of the real estate taxation system in the Russian Empire in the late 18th – early 20th centuries (based on materials from Ukrainian provinces)]: dysertatsiia na zdobuttya naukovooho stupenyu kandydata istorichnykh nauk. Kirovohrad. (in Ukrainian).
13. Orlova, O. O. (2005). *Deiaki aspekty orhanizatsii biudzhethnoi systemy Rosiiskoi imperii (kinets XIX – pochatok XX st.)* [Some aspects of the organization of the budgetary system of the Russian Empire (late 19th – early 20th century)]. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy*, (37–38), 192–197. (in Ukrainian).
14. Reient, O. P., & Serdiuk, O. V. (2018). *Torhovelnii balans Ukrainy na pochatku XX st.* [Ukraine's trade balance at the beginning of the 20th century]. Kyiv: Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine. (in Ukrainian).
15. Tatarova, T. O. (2019). *Fiskalni kontrol na ukrainskykh zemliakh za chasyv Hetmanshchyny (seredyna XVII – ostannia tretyna XVIII st.)* [Fiscal control within Ukrainian lands during the Cossack hetmanate (middle of the XVII-the late XVIII century)]. *Yurydychnyi biuleten*, 11 (1), 107–112. (in Ukrainian).

16. Fytsyk, L. A. *Z istorii finansovoho upravlinnia v Hetmanshchyni v druhii polovyni XVII – ostannii tretyni XVIII st.* [From the history of financial administration in the Hetmanate in the second half of the XVII – the last third of the XVIII century]. Available at: <https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/16bfd25d-9dd6-4288-af83-48d8566ba2a7/content/> (accessed March 10, 2026) (in Ukrainian).

17. Chaika, I. P. (2016). *Podatkovi peretvorennia periodu «velykykh reform» 1860–1870 rr. (za materialamy Povnoho zibrannia zakoniv Rosiiskoi imperii)* [Tax transformations during the period of the «Great Reforms» of the 1860s–1870s (based on the Complete Collection of Laws of the Russian Empire)]. In *Aktualni problemy numizmatyky u systemi spetsialnykh haluzei istorychnoi nauky* [Current issues of numismatics in the system of specialized branches of historical science]: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (pp. 97–102). Pereiaslav-Khmelnytskyi; Kirovohrad; Kyiv. (in Ukrainian).

Дата надходження статті: 18.06.2026

Дата прийняття статті до публікації: 16.07.2026

Дата публікації статті: 27.07.2026